

GLOBALNA EKONOMSKA KRIZA I PORAST NEZAPOSLENOSTI

REZIME: Globalna ekonomska kriza nije nastala odjednom. Njoj su prethodile okolnosti koje su svojim implikacijama na makroplanu uvećale broj nezaposlenih, siromašnih i gladnih ljudi u svetu. Krah globalnih privreda doprineo je istovremeno nekontrolisanoj globalnoj nesigurnosti, što su pojedini analitičari stidljivo najavljivali još od ulaska u novi milenijum, a što se ostvarilo objavljivanjem vesti da je „svet upao u najdublju ekonomsku krizu još od drugog svetskog rata i da se nalazi u kandžama recesije”. Uzroci krize i njene manifestacije se razlikuju od zemlje do zemlje, ali svima je zajednička karakteristika da proizvode nesagledive posledice i ozbiljne probleme. Tamni oblaci su se nadvili nad svetskom privredom, a oni donose otpuštanje radnika, nezaposlenost i siromaštvo, što dalje vodi i rezultira talasima protesta i štrajkova širom sveta. Udar svetske ekonomske krize u Srbiji očekuje se intenzitetom koji je teško i nezahvalno predvideti.

Ključne reči: globalna kriza, ekonomska kriza, nezaposlenost, recesija, otpuštanje radnika

I

Svet u kom živimo obiluje nizom kontradiktornosti. Sa jedne strane imamo naučno-tehnološki napredak do neslučenih razmera, a sa druge strane imamo pojave koje svojim implikacijama degradiraju dosadašnja civilizacijska dostignuća. Vremenske neprilike, katastrofe, osiromašjenja zemljišta, nestanak šuma, promena klime, suše, epidemijske poplave, globalno zagrevanje, podizanje nivoa mo-

* Profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu.

ra, a pre svega veliki broj siromašnih i nezaposlenih ljudi u svetu, doprinose dubljoj i daljoj nekontrolisanoj globalnoj nesigurnosti.

Siromaštvo nije samo puki nedostatak hrane, nego i nepostojanje uslova za higijenu, pristupačnost zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju i obrazovanju. „Svet-ski neuspeh da se smanji stepen siromaštva, predstavlja opasnu pretnju globalnoj sigurnosti i to u formi terorizma, ratova i zaraznih bolesti. Nestabilan svet ne predstavlja samo pretnju večitog siromaštva, već i razvoja u kome su naviknuti da žive bogati.”¹

Nevladina organizacija „Worldwatch Institute“ iz Vašingtona objavila je na internetu rezultate ovog istraživanja koje nam predočava zabrinjavajuće statističke podatke. Naime, izveštaj ukazuje na to da je više od 13 miliona dece izgubilo jednog od roditelja zbog side, da 14 miliona godišnje umre od infektivnih bolesti, te da je broj svetskih izbeglica sa početka 2002. godine dosegao 12 miliona. Svi ti podaci su jasni pokazatelji neobuzdane patnje sveta u kom živimo. Projekat nevladine organizacije „Vitalni znaci 2003”² podvlači da je „globalna ekonomija zabeležila rast od čak sedam puta od 1950 godine, dok se istovremeno nejednakost između nacionalnih dohodaka 20 najrazvijenijih i 20 najsiromašnijih zemalja udvostručila u relativno kratkom razdoblju između 1960. godine i 1995. godine”.

Srbiju kao nijednu državu u regionu tokom protekle decenije, potresla je jaka politička i ekonomska kriza i serijal oružanih sukoba, koji su bitno uticali na blagostanje u društvu i ugrozili i onako krhku i nestabilnu ekonomsku situaciju. Nivo siromaštva je dramatičan i ozbiljan potencijalni izvor rastućeg nezadovoljstva, naročito stoga što je povezan sa nezaposlenošću koja je u porastu, a društveni učinak ranijih reformi još nije dovoljno evidentan većini građana. Procenjuje se da do 10,6 odsto srpskog stanovništva živi ispod donje granice siromaštva sa 2,4 dolara na dan, ali postoji i grupa koja zarađuje jedva nešto više, tako da pomeranje granice siromaštva naviše za jednu četvrtinu u ekvivalentnoj sumi primanja, povećava procenat siromaštva na 20%. Drugim rečima, najniži decil stanovništva živi u siromaštvu, drugi decil živi veoma blizu granice siromaštva. Sve u svemu gotovo jedna petina stanovništva živi neizvesno i ugroženo. Tu se ne misli na interno raseljena lica, izbeglice, Rome ili one koji žive u kolektivnim centrima, od kojih bi većina „a priori” potpala pod grupu ispod 25-30 odsto populacije u Srbiji koja živi u siromaštvu ili je opasno ugrožena. Od onih koji su zaposleni, industrijski radnici spadaju u najsiromašniju kategoriju sa 45,5 odsto ispod gornje granice siromaštva, iza kojih je poljoprivredno stanovništvo. Ako bi

¹ Majkl Renner, direktor projekta „Vitalni znaci 2003” koji sagledava potrebe najsiromašnijeg dela stanovništva na svetu i organizacije istraživačke neprofitabilne, nevladine organizacije Worldwatch Institute, <http://www.skynemesis.org.ekol/1005thm>

² „Vitalni znaci 2003” su u proteklih 12 godina pratili svetske ekonomske trendove, očuvanje životne sredine, socijalne trendove, koristeći hiljade baza podataka kao izvore sa namerom da pronađu adekvatne mere za društvo i prirodu.

se primenila gornja granica siromaštva, zaposleni u državnim institucijama i trgovci takođe pripadaju redovima siromaštva.³

Očekivanja analitičara da će se integracijom evropskih tržišta i slobodnim kretanjem radne snage otvoriti veliki broj radnih mesta ili pak stabilizovati broj postojećih, izgleda da nisu bila dovoljno utemeljena. Naime, prema procenama relevantnih organizacija teško je verovati u ekonomski oporavak eurozone narednih godina i veće otvaranje novih radnih mesta. Podaci Eurostata pokazivali su stopu nezaposlenosti koja se kretala oko 8,9%. OECD (Organizacija za ekonomsku saradnju) predviđala je da ukoliko vlade zemalja u EU, ne učine više na planu deregulacije tržišta rada, stopa nezaposlenosti će biti u proseku 8,25 odsto u periodu od 2003. godine do 2008. godine. Poređenja radi za taj isti period u SAD projektovana je stopa nezaposlenosti od 5,5 odsto.⁴

Postoji nekoliko uočljivih faktora koji izražavaju skeptizam u pogledu otvaranja novih radnih mesta u Evropi. Otvaranje novih radnih mesta i dalje je preskupo, komplikovano, rizično što znači da visoki troškovi rada i dalje blokiraju zapošljavanje. Takva zapažanja mogu se potkrepiti sledećim pokazateljima:

- veliki poslovni sistemi otpuštaju značajan broj radnika, najavljujući nova otpuštanja u cilju redukovanja broja radnih mesta zbog smanjenja troškova;
- visoka stopa poreza, doprinosa i ostalih dažbina, koje „pojedini” više od 40 odsto bruto plata, u SAD-u to je manje od 30 %;
- visoka i stroga pravila zaštite radnih mesta, što kompanije odvraća od zapošljavanja radnika, jer bi se kasnije suočile sa problemima u vezi sa otpuštanjem;
- problem sa pokretljivošću radne snage koja je prilično neujednačena i koja se delimično ogleda u širokom opsegu stopa nezaposlenosti (od 3,7% u Luksemburgu do 11,7% u Španiji);
- kulturne i jezičke prepreke su očigledne i one mogu uticati ili odvratiti francuskog ili španskog lekara da otvori ordinaciju, primera radi, u Helsinkiju, pa je stoga malo verovatno da će stepen i intenzitet pokretljivosti ikada biti izražen onoliko kao u SAD-u;
- prepreke poput nedostatka prenosivih fondova i problemi u vezi sa prekograničnim priznavanjem kvalifikacija za posao su više nego upečatljivi;
- najveće svetske privrede, kakve su Evropa i SAD, suočavaju se sa konstantnim problemom dugoročnog odliva industrijskih poslova u zemlje sa niskim troškovima, poput Kine, dok su radna mesta u vezi sa softverom i podrškom otišla u Indiju. Takav odnos predstavlja opterećenje i rizik za Italiju, Nemačku i Španiju, pošto je više od 30 odsto njihove radne snage zaposleno u industriji.⁵

³ “Zajednička procena situacije za Srbiju i Crnu Goru” sistema Ujedinjenih nacija, (ne uključujući Kosovo koje je pod zasebnom administracijom Ujedinjenih nacija, u skladu sa rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija).

⁴ “Pravo na rad”, Bjelajac, Ž., Beograd, 2003, str. 127.

⁵ Videti bliže “Pravo na rad”, Ž. Bjelajac, Beograd, 2003, str. 128 i 129.

U Srbiji je nezaposleno blizu milion ljudi. Stopa nezaposlenosti iznad 30 odsto mnogo je izraženija u odnosu na one stope koje su evidentirane u zemljama koje su bile u fazi tranzicije u periodu svojih strukturalnih promena. Postoje vrlo oprečni stavovi o problemima nezaposlenosti u Republici Srbiji. Po mišljenjima čelnika vodećih sindikata, Srbija je sa preko 35 odsto nezaposlenih prva u Evropi, a i u svetskim razmerama spada u one zemlje sa najizraženijom stopom nezaposlenosti. Sa druge strane vladini zvaničnici ističu da u Srbiji postoji neadekvatan način vođenja statistike o nezaposlenosti, naglašavajući da se u Evropskoj uniji primenjuju standardi. Međunarodne organizacije rada za utvrđivanje stepena nezaposlenosti, koji su u biti drugačiji od naših, što znači kada bi se primenjivali u našoj praksi, dali bi rezultate koji se ne poklapaju sa našom zvaničnom evidencijom.

Kome verovati, zvaničnim podacima, sindikatima, državnim resornim organima, nezavisnim analitičarima ili nezaposlenima koji trpe posledice ovakvog stanja? Pod uslovom da su i jedni i drugi u pravu, teorijske spekulacije demantuju okolnosti u kojima se odvija realni život sa sumornim i ni malo ohrabrujućim prognozama, koje zahtevaju hitnu primenu ostvarljive nacionalne strategije za zapošljavanje, kao elementarnog uslova za sveobuhvatni prosperitet.

II

Navedene okolnosti na makroplanu održavale su stanje koje svet opterećuje siromaštvom, nezaposlenošću i drugim problemima koji doprinose pomenutoj nekontrolisanoj globalnoj nesigurnosti, što je bilo upečatljivo još od ulaska u novi milenijum sa konstantnom simptomatologijom do sredine 2008 godine. Takva dijagnoza u odnosu na našu planetu i savremene civilizacijske tokove, neminovno je postavljala čitav niz u biti istovetnih pitanja u kontekstu, ima li leka za posrnulu globalnu privredu, kako ljudima obezbediti život dostojan čoveka, kako premostiti ogroman jaz između siromašnih i bogatih, kako sprečiti otvorenu megalomaniju koja je na putu da usled ispoljenih apetita „proguta” i celu planetu. U situaciji kada se umesto realnog odgovora pojavljivala samo nada, objavljeno je: „Svet je upao u najdublju ekonomsku krizu još od drugog svetskog rata i nalazi se u kandžama recesije”.

Zbog globalne ekonomske krize, ove godine čak 51 milion zaposlenih mogao bi ostati bez posla. Stopa nezaposlenosti u svetu će do kraja 2009. godine iznositi 7,1 odsto dok je prošle godine iznosila 6 odsto, a pretprošle 5,7 procenata.⁶ Svakodnevno iz celog sveta, naročito iz Evrope i Amerike, pristižu nimalo ohrabrujući izveštaji. Prema procenama MOR-a Severna Afrika i Bliski istok, na kraju 2008. godine imali su najveću stopu nezaposlenosti koja se kretala od 10,3 i 9,4 procenata. Jugoistočna Evropa, Centralna Evropa kao i zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza, prošlu godinu su okončale sa stopom nezaposlenosti od 8,8 od-

⁶ Prognoze MOR (Međunarodne organizacije rada) za 2009. godinu.

sto. Najnižu stopu nezaposlenosti ostvarila je Istočna Azija sa 3,8 procenata, a istovremeno u EU i razvijenim zemljama ukinuto je oko 900.000 radnih mesta.

“Suočavamo se sa globalnom krizom zapošljavanja. Mnoge vlade su svesne toga i krenule su u akciju, ali je potrebna odlučnija i bolje koordinirana međunarodna akcija kako bismo se suprostavili globalnoj recesiji. Napredak u smanjenju siromaštva je prekinut, a srednja klasa širom sveta je sve slabija. Možemo očekivati i da će mnogi od onih koji uspeju da sačuvaju posao, zaradu i druge privilegije, imati dosta poteškoća”.⁷

Prognoze MMF-a (Međunarodni monetarni fond) upozoravaju da će ove godine svetski ekonomski rast iznositi svega 0.5 odsto, što je najniža stopa posle drugog svetskog rata, usled smanjenja izvoza, niže cene sirovina i finansijske restrikcije.

Uzroci krize i njene manifestacije razlikuju se od zemlje do zemlje, ali svima je zajednička karakteristika da proizvode nesagledive posledice i ozbiljne probleme. Tamni oblaci koji su se nadvili nad svetskom privredom, posebno od početka godine predstavljaju veliku pretnju, pa ekonomski analitičari moraju da menjaju predviđanja gotovo svake sedmice usled dramatičnih podataka o kretanjima u globalnoj ekonomiji.

Najveća svetska privreda, Amerika, i dalje se suočava sa velikom krizom u bankarskom sistemu i istovremeno sa recesijom. Administracija novog predsednika Obame građanima otvoreno poručuje da se ne nadaju da će uskoro biti bolje. Poverenje u privredu je poljuljano, a potpuno su neizvesne mere u vezi ublažavanja recesije i stišavanja bankarskog sektora. Kompanije smanjuju broj radnih mesta zato što potrošači manje troše u strahu da će najveća svetska ekonomija dugo biti u recesiji. U celoj 2008. godini ekonomija je izgubila 2,6 miliona radnika, najviše od 1945. godine kad je skoro 2,8 miliona ljudi ostalo bez posla. Najviše radnih mesta ukinuto je u decembru. Najveći deo zaposlenih tog meseca otpušten je iz uslužnog sektora, ukupno 273.000. Građevinske firme otpustile su 101.000 radnika, a fabrike su zatvorile rekordnih 149.000 radnih mesta. Poslovni sektor ostao je bez 113.000 zaposlenih, maloprodaja je eliminisala skoro 67.000 mesta, a ugostiteljstvo 22.000.⁸

Britanija se suočava sa sličnim problemima kao i Amerika. Banke ne daju kredite iz razloga što su proteklih godina, odobravale kredite koje sada neće moći da naplate, pa će u narednom periodu pretrpeti velike gubitke. Vlada pokušava da pokrene finansijske tokove garantujući bankama pokrivanje gubitaka ali privreda je u recesiji koju još težom čini finansijska kriza. Posledice recesije su iz dana u dan sve gore, nezaposlenost je dostigla najviši nivo za poslednjih jedanaest godina. Nemačka privreda zavisi od izvoza, ali u uslovima globalne krize malo ko naručuje nemačke proizvode. Slična situacija muči i Kinu, čija je privreda

⁷ Izveštaj generalnog direktora MOR-a, Huana Somavije, o globalnim trendovima zapošljavanja za 2009. godinu.

⁸ Videti bliže <http://www.bbc.co.uk>

poslednjih godina beležila vrtoglav rast. Ekonomija te zemlje, treća po veličini u svetu, zabeležila je najmanji rast u proteklih sedam godina. Finansijska kriza takođe pogađa i zemlje Dalekog istoka. Južna Koreja je objavila podatke o velikom padu stope privrednog rasta, a u Japanu je izvoz smanjen za rekordnih 35 odsto. Japanski proizvođač elektronskih uređaja „Sony” najavio je da će posloovati sa gubitkom od tri milijarde dolara, a vodeći svetski proizvođač automobila „Toyota” najavila je gubitak od 4,5 milijardi dolara, usled opadanja prodaje prvi put za poslednjih deset godina. Vodeći svetski proizvođač kompjuterskih čipova, kompanija „Intel” otpustiće između pet i šest hiljada zaposlenih u okviru globalne rekonstrukcije poslovanja.⁹

Komesar Evropske unije za socijalna pitanja i zaposlenost Vladimir Špidla, izneo je procenu da će kriza najteže pogoditi tržišta rada u Španiji, Velikoj Britaniji i Irskoj. Prema podacima iz oktobra nezaposlenost je EU u odnosu na septembar porasla za 0,1 odsto i dostigla 7,1 odsto. Političari i analitičari u Srednjoj Evropi nadaju se da kriza neće tako bolno pogoditi Češku, Slovačku i Poljsku, međutim samo automobilska industrija u Češkoj i Poljskoj sprema se da otpusti po 13.500 radnika, zbog smanjene potražnje za automobilima u svetu.¹⁰

Kao posledica ekonomske krize, došlo je do nezadovoljstva građana politikom svojih vlada u vreme krize od početka januara, što je rezultiralo protestima u Grčkoj, Bugarskoj, Litvaniji, Islandu, Francuskoj i drugim zemljama. Ekonomisti tvrde da je talas štrajkova u Evropi samo početak i da najteže tek dolazi.

Najsnažniji udar svetske ekonomske krize u Srbiji će se osetiti na proleće predviđaju stručnjaci i napominju da se kreatori ekonomske politike ne ponašaju racionalno i ne donose pravovremeno strategiju za njeno prevazilaženje. Glavni razlozi krize u Srbiji, koja se sve više oseća jesu prebrza liberalizacija tržišta, preterana žurba sa privatizacijom banaka i precenjena domaća valuta, ističu eksperti Instituta za tržišna istraživanja (IZIT).

Broj nezaposlenih u Srbiji u decembru prošle godine povećao se za 10.212 u odnosu na oktobar 2008. godine i krajem godine iznosio je 727.621. Podaci pokazuju da je od septembra zabeležen pad nezaposlenosti, ali se u decembru 2008. godine taj broj povećao. Na evidenciji u septembru bilo je 726.465 nezaposlenih, u oktobru 717.409, a u novembru 718.256 nezaposlenih.¹¹

Uvažavajući dostupne statističke podatke i relevantne parametre Srbija je zemlja sa najizraženijom stopom nezaposlenosti u Evropi, a među prvima u svetskim razmerama. Da li će na temelju navedenog uticaj ekonomske krize biti po našu zemlju dublji i sa dalekosežnijim posledicama, ostaje da se vidi. Međutim prema rečima Klausa Švaba, osnivača svetskog ekonomskog foruma najveći problem je u tome što se krizi ni izbliza ne nazire kraj. Takva ocena podrazumeva zaključak da će oporavak i posle njenog prevazilaženja biti neizvestan i težak uz

⁹ Isto

¹⁰ [http: www.poslovnimagazin.biz/vesti/](http://www.poslovnimagazin.biz/vesti/)

¹¹ Podaci Nacionalne službe za zapošljavanje RS, januar 2009. godine.

uslovljavanje daljeg „preoblikovanja postkriznog sveta”, što je i moto ovogodišnjeg Svetskog ekonomskog foruma u Davosu.

Prof. dr Željko Bjelajac

Global economic crisis and the increase of unemployment

A b s t r a c t

Global economic crisis has not appeared all of a sudden. It had been preceded by certain circumstances which, by their implications on a macroplan, increased the number of the unemployed, poor and hungry people in the world. At the same time, the collapse of global economies contributed to uncontrolled global insecurity, which certain analysts had shyly been announcing since the beginning of a new millenium and which came true by spreading the news that „the world has fallen into the deepest economic crisis since the Second World War and it finds itself in the clutches of recession”. The causes of the crisis and its manifestations are different from one country to another, but there is a common characteristic for all and it is a fact that they produce incalculable consequences and serious problems. Dark clouds appeared over the world economy, and they bring the workers being dismissed from service, unemployment and poverty which further lead to series of protests and strikes all over the world. The impact of the world economic crisis is expected in Serbia with the intensity which is very hard and ungrateful to predict.

Key words: global crisis, economic crisis, unemployment, recession, workers being dismissed from service

Literatura

1. Bjelajac Ž. „Pravo na rad“, Beograd, 2003. godine.
2. <http://www.skynemesis.org.ekol/1005htm>
3. <http://www.bbc.uk>, 01 2009. godina.
4. Izveštaj Međunarodne organizacije rada o globalnim trendovima zapošljavanja za 2009. godinu.
5. Izveštaj Instituta za tržišna istraživanja (IZIT), januar 2009, Beograd.
6. Istraživanje „Worldwatch Institute” iz Vašingtona, 2003. godina.
7. Izveštaj Nacionalne službe za zapošljavanje RS, januar 2009. godina.
8. Izveštaj sa godišnjeg Svetskog ekonomskog foruma, Davos, 2009. godine.
9. Poslovni magazin, 06. 01. 2009. godina.
10. „Zajednička procena situacije za Srbiju i Crnu Goru sistem o UN, u skladu sa rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti UN, Beograd 2003. godina.